

O kreativnom i intelektualnom potencijalu teme transnacionalne i transkulturalne mobilnosti¹

Nemoguće je govoriti o pozorištu bez uzimanja u obzir mobilne prirode kulture koja otvara dimenziju međusobne komunikacije, interakcije i saradnje na izgradnji zajedničkih ali i različitih jednakovrednih kulturnih identiteta. Pozorište koje predstavlja uključivanje sadržaja, prenošenje (lokalnih) ideja o sopstvenoj zemlji na drugo tlo i suočavanje sa novim primaocem, „može se posmatrati kao aktivni učesnik u procesu kulturne mobilnosti, kao putnik, drevni ili moderni nomad ili medij”².

Kulturna mobilnost – transfer ljudi, materijalnih predmeta, koncepcija i znakova – koja vodi ka interakciji ne svodi se isključivo na simetričnu razmenu između predstavnika susednih zajednica već predstavlja proces koji doprinosi različitosti i stvaranju novih kvaliteta. Zapažamo sve češće da kulturna kretanja prevazilaze lokalne podele i prekoračuju granice jezika, kulture, etničke pripadnosti ili nacionalnosti. Trebalo bi naglasiti da na lokalne kulturne artefakte koji se dinamično oblikuju često utiču ideje sa udaljenih područja³.

Najnoviji umetnički poduhvati pružaju još izrazitije dokaze da je pozorište prestalo da funkcioniše kao mesto susreta određene zajednice na određenom području, ali je postalo – kroz različite oblike konstruisanja afilijacija, preseljenja, reprodukcije, prenosa – sredstvo za demontažu geografije kao prostorne, teritorijalne kulturne baze. Stvaranje po preko tradicionalnih te-

¹ Tekst je rezultat istraživačkog projekta br. 2017/24/C/HS2/00436, koji finansira Nacionalni naučni centar, Republika Poljska / The text is an outcome of the research project No. 2017/24/C/HS2/00436, financed by the National Science Center, Poland.

² E. BAL: *Lokalność i mobilność kulturowa teatru Śladami Arlekina i Pulcinelli*. Kraków 2017, str. 13.

³ D. KŁAIC: *Mobilność wyobraźni. Międzynarodowa współpraca kulturalna. Przewodnik*. Warszawa 2011, str. 25.

ritorijalnih i kulturnih podela nisu zaustavile krize ni konflikti i trendovi podupiranja nacionalističke određenosti.

Književnik i praktičar ideja Kšištof Čiževski (Krzysztof Czyżewski) u uvodnom tekstu⁴ za poljsko izdanje knjige *Mobilnost mašte: Priručnik za međunarodnu kulturnu saradnju* Dragana Klaića istakao je činjenicu da uspeh podizanja zgrade zajedničkog života, saradništva i stvaranja (koja se ne može temeljiti na ideologiji, licemerju ili prisili) zavisi ne samo od uzornog profesionalizma, čak i najvišeg kvaliteta, nego od onog „nečega“ što se može činiti nedostižnim, ali je nesumnjivo povezano sa međuljudskim odnosima, autentičnošću i životnim iskustvom određenih ljudi. Kao inicijatori našeg projekta, Lešek Malčak i ja došli smo sa do zaključka da je, kada je reč o mobilnosti, potrebna aktivna razmena mišljenja, prostor za diskusiju i višeglasje uz poštovanje različitih tački gledišta, kao i zajednička potraga za načinima interpretacije određenih pojava. Uspeli smo da organizujemo sastanak koji je uz dodatna dešavanja⁵, koliko prijatna toliko i korisna i poučna, podrazumevao intenzivan rad i doneo je vidne rezultate.

Postoji uverenje da spoljni posmatrači, pridošlice i autsajderi lakše primećuju okvire i strukture, pokrete i pravce, zavisnosti, veze i presečne tačke (trans)kulturnog sistema jer ih gledaju iz daljine, sa distance. Naš projekat je bio pokušaj da stvorimo model takve distance, što je omogućilo prezentaciju ključnih delova jedne celine, a rekla bih čak – konstelacije, i verovatno nas je nateralo da malo drugačije uokvirimo umetničku stvarnost koja nas okružuje i koju upoznajemo putem različitih kanala. Poljska, tačnije Gornja Šlezija: Katowice i Sosnovjec, postala je platforma za razmenu mišljenja, opservacija i strategija čitanja fenomena koji nas zanimaju. Naravno, ne tvrdimo da je takva konfrontacija bila nemoguća misija „na domaćem terenu“ i nije se mogla dogoditi na regionalnom nivou jer postoji dosta primera uspešnih skupova na kojim su stručnjakinje i stručnjaci osvetlili i naglasili vrednosti esencijalne za dramu i pozorište, komentarisali izlaganja koleginica i kolega, tražili pojašnjenja i dodatne informacije. Moglo bi se reći – sve je ovo već viđeno. Ipak, ovo „iseljenje“ u Poljsku, zemlju koja je dosta udaljena ali u kojoj postoji svest i znanje o (post)jugoslovenskom pozorištu i dramskom pismu⁶, dalo je šansu da naše gošće i gosti, uz slobodu komuniciranja i na

⁴ K. CZYŻEWSKI: *Kulturtraeger Dragan Klaić*. U: D. KLAIĆ: *Mobilność wyobraźni. Międzynarodowa współpraca kulturalna. Przewodnik*. Warszawa 2011, str. 7–8.

⁵ Opisao ih je već detaljnije u *Uvodnoj reči* Lešek Malčak.

⁶ Neosporna je činjenica da se Poljska može pohvaliti dugom i bogatom prevodilačkom tradicijom, zahvaljujući kojoj su na tržištu prisutni dramski tekstovi bosansko-hercegovačkih, crnogorskih, hrvatskih, kosovskih, makedonskih, slovenačkih i srpskih autorki i/ili autora, na našim su scenama gostovale predstave iz (post)jugoslovenskog regiona, poljski reditelji su scenski obrađivali izabrane prevedene drame, pozorišne ustanove u Poljskoj efikasno saraduju sa institucijama iz regiona u okviru različitih pro-

neutralnoj lokaciji, dožive na vlastitoj koži vrstu mobilnosti i posebne interakcije. Pre svega bila je to izvanredna prilika da se (još bolje) upoznamo i uz transfer znanja i iskustava učimo jedni od drugih, kao i da razvijemo svoje kapacitete i usavršimo kako individualna tako i kolektivna istraživanja i kreativne procese.

Rezultat našeg sastanka i zajedničkog rada je izuzetno zadovoljavajući. U ovoj su knjizi predstavljena zanimljiva teorijska i interdisciplinarna istraživanja koja se odnose na kulturnu mobilnost u dramskom pismu i pozorišnoj produkciji u (post)jugoslovenskom regionu. Razmišljanja su obuhvatila svojim opsegom široko i, mada iznutra heterogeno, više ili manje umreženo područje. Po našem mišljenju varijanta kulturne mobilnosti koja se ostvarila za vreme postojanja ali takođe i posle raspada Jugoslavije – u novonastalim državama zaslužuje posebnu pažnju. Postjugoslovenski region sa svojom tradicijom i istorijom shvatamo kao svojevrсну laboratoriju specifičnih procesa vezanih za kulturni transfer i cirkulaciju koji potvrđuju da političke granice retko odgovaraju etničkim granicama i da čvrst temelj za saradnju mogu biti jezička povezanost i zajednička iskustva. Trebalo bi istaći da iako su se sudbine pojedinih scena razvijale u dijalogu, ponekad i u međusobnim zavisnostima, to ne menja činjenicu da su spoljni uticaji odigrali veliku ulogu u njihovom oblikovanju. Naslov zbornika sadrži problemski sklop i uslovne granice područja unutar kojega se kreće glavni i zajednički istraživački interes autorki i autora prikupljenih radova: mobilnost, dinamičnost i plastičnost kulturnih elemenata koji u drugom kontekstu i vremenu transformišu svoja značenja i uloge.

Mobilni status pozorišta i dramskog pisma više ne iznenađuje nikoga, a premeštanja povezana s proizvodnjom, promovisanjem, (re)formiranjem i podržavanjem razvoja dramsko-scenskog stvaralaštva manifestuju se naravno ne samo poslednjih godina, već su vidljivi i u procesu analize nekađasnih praksi koje su se odvijale za vreme Jugoslavije. Zato je prikazivanje kako istorijskih tako i savremenih praksi bilo ovde od velikog značaja. Primećivanje postojanja ovih mehanizama zahteva promenu i veću fleksibilnost i fluidnost dosadašnje istraživačke perspektive. Ono takođe poziva na kritički pogled na homogen, čist, separatistički i nacionalni karakter umetničkih predloga koji nastaju u zemljama bivše Jugoslavije jer kultura nije statična i izolovana a određeni vidovi umetnosti, naročito pozorište „ne može i ne bi trebalo da bude svedeno isključivo na poreklo, mesto nastanka i nacionalnu matricu, iako i dalje predstavlja važan segment kulturnog identite-

grama i na kraju, ali ne i najmanje važno, poljski stručnjaci s predanošću istražuju ovaj veliki i raznovrsni korpus, stoga su i za vreme sastanka poljske slavistkinje rado podelile u izlaganjima svoja zapažanja.

ta jedne države“⁷. Mobilnost je od ključne važnosti za pospešivanje susreta kreativnih ljudi, kao i stvaranja i razmene kulturnih dobara i usluga. Ona je postala uslov profesionalnog napretka umetnika i kulturnih profesionalaca, utiče bez ikakve sumnje na kooperacijske stvaralačke procese i *networking*, stoga je takođe bitna za istraživače koji u potrazi za redefinicijom mobilnosti intenzivno ispituju mogućnosti novih formata međunarodnog umrežavanja. Zaključili smo da je izuzetno potrebno paralelno razvijanje istraživačke mreže. U oba slučaja najpoželjnije postaje posmatranje izabраниh umetničkih poduhvata kroz prizmu susreta i uzajamnog delovanja. U ovim razmatranjima vredelo bi uzeti u obzir postulate koje je u svom *Manifestu*⁸ postavio Stiven Grinblat (Stephen Greenblatt): mobilan i nestabilan status kulturnih komponenti, treperavost i promenljivost njihovih funkcija u zavisnosti od konteksta i vremena.

Učestalost ideja, protok informacija, mobilnost u različitim metaforičnim i doslovnim oblicima i sve druge globalizacijske promene koje svakodnevno osećamo toliko su brze i značajne da tradicionalni teorijski instrumentarij više nije u stanju da pruži zadovoljavajuće odgovore. Stoga je neophodno primeniti nov i adekvatan pristup ovim fenomenima, ukoliko se želi dopreti do suštine ovih procesa. Sve vidljivija je potreba da se u zajedničkoj diskusiji istraživača, kritičara, umetnika i predstavnika kulturnih ustanova nađe ključ za interpretaciju dinamike pojedinih kulturnih, pa čak i transkulturnih praksi. Čini se da je odgovarajuće rešenje pokušaj prekoračenja formule tradicionalne analize i komparatistike. Zbog toga smo insistirali na tome da se određena problematika transdisciplinarno razmotri u teorijskom i praktičnom aspektu.

Razmišljanje o kulturnoj mobilnosti koja se ispoljava u postjugoslovenskom pozorištu i drami otvorilo je opsežno polje istraživanja. Zanimale su nas između ostalog sledeće teme: odvojenost od lokalnosti, što omogućava uspostavljanje transnacionalne mreže kulturnih pripadnosti, razmena iskustava i programa u regionu i šire, saradnja umetničkih institucija i nevladinih organizacija na lokalnom i međunarodnom nivou, koprodukcije, rezidencijalni programi, translacija i tradaptacija, transfer ideja, izazovi, troškovi i limiti formiranja transnacionalnih platformi za saradnju. Ovo su bile polazne tačke za zajednička razmišljanja i (re)vizije pojava i tendencija koje su bile prisutne ranije i nastaju u savremenom dramskom pismu i pozorištu na prostoru koji je u žiži našeg interesovanja.

⁷ J. MARTINOVIĆ BOGOJEVIĆ: *Identitetski kodovi u crnogorskoj muzici: Od upotrebe folklornih elemenata do savremenog izraza*. U: *Crnogorske studije kulture i identiteta*. Zbornik. Ur. R. VOJVODIĆ, J. LJUMOVIĆ. Cetinje 2016, str. 136.

⁸ *Cultural Mobility: A Manifesto*. Ur. S. GREENBLATT et al. Cambridge 2009, str. 250–253.

Većina učesnica i učesnika našeg interaktivnog skupa pokušala je da odgovori na osnovno pitanje: šta se dešava kada se načini naracije i (re)prezentacije koji potiču sa određenog mesta i iz određenog vremena pojave u nekom drugom podneblju, prilagode se drugim uslovima i aktivizuju ljude? Naročito zanimljivim i iznenađujućim su se pokazali primeri neočiglednih ili osporivanih veza i odnosa, takođe signali dosad neotkrivenog iskorenjivanja, ukorenjivanja i transformacije.

Iako je ova tematska odrednica izuzetno zanimljiva, nije još proučena u onoj meri u kojoj zaslužuje. Nadamo se da će ova zbirka radova barem delimično popuniti postojeću prazninu. Krovni kompleksni pojam „mobilnosti u pozorištu“ oblikuje jedan doslovni horizont očekivanja koja smo se trudili ispuniti. Mogućnosti svakako nisu iscrpljene i ovaj obilan materijal zahteva još niz analiza. Verujem da ćemo u budućnosti izaći u susret ovoj potrebi. Neka ovaj zbornik bude dakle svojevrzni kamen temeljac i podsticaj za proširenje studija, dalju diskusiju i još dublje refleksije, ponovna čitanja poznatog materijala i reakcije na aktuelna pozorišna zbivanja.

Čestitam svima nama što smo pokušali da detektujemo koncepte unutar naše kulturne imaginacije, da pronademo novi način za tumačenje kulturnih predstava u naučnom diskursu, da definišemo orijentire i na kraju – da doprinesemo razvoju i jačanju perspektive koja uključuje dijalog koji nas sve obogaćuje.

Uz želju da nastavimo našu priču, da postanemo kreatori i mobilizatori realnih pozitivnih promena u kulturnim politikama, iskreno se zahvaljujem.

Gabrijela Abrasovič

 <https://orcid.org/0000-0002-2977-4822>

<https://doi.org/10.31261/PN.3977.02>